

МЕМУАРИ ПРО ПОДІЇ НА БУКОВИНІ ЧАСІВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917 – 1921 рр.

У сьогоднішній соцігуманітаристиці, мемуари є предметом вивчення цілого комплексу наукових дисциплін – історії, соціології, політології, культурології, філософії, психології. Як носії самосвідомості окремої особистості, національної пам'яті та історичної свідомості суспільства, а також як культурно-історичний феномен спогади стали важливим джерелом історичного пізнання. Вони також прямо пов'язані з такою науковою категорією як національна пам'ять та молодими, але досить перспективними напрямками теоретичних і практичних пошуків як-то: “memory studies” (студії пам'яті), “memory research”, “політика пам'яті”. Ця проблема більш детально розглянута у дослідженнях О. Я. Волянюка¹, Л. О. Зашкільняка², Ю. С. Ганжурова³, І. І. Колесник⁴ та ін. З'явився навіть термін “меморіальний бум” (не лише в контексті мемуарної традиції, а й національної пам'яті в цілому), що стало прикметою гуманітаристики останніх десятиліть і характеризує процес появи великої кількості українських (й іноземних в тому числі) мемуарів минулих часів, та спогадів сучасних культурних та громадсько-політичних діячів.

Нас, у першу чергу, цікавлять мемуари як історичне джерело та історико-культурний феномен Буковини зазначеного періоду. Вивчення мемуарного спадку дає змогу прослідкувати історію Буковини цього періоду в загальноєвропейському та загальноукраїнському контексті, оскільки значна частина буковинців брала участь у культурно-національному відродженні, міжнародних подіях (Перша Світова війна), в українських визвольних змаганнях, частина згодом емігрувала за кордон для продовження української справи (до Європи (Прага, Відень), США та Канади).

Аналіз сучасного стану історіографії цієї проблеми дає підстави говорити про відсутність серйозних монографічних досліджень. Йдеться лише про низку досліджень, які містили спогади вихідців із Буковини та на різному рівні їх коментували. Вперше згадку про спогади буковинців знаходимо у праці Г. Піддубного “Буковина. Її минуле й сучасне” (Х., 1928)⁵. А наступне видання, що містило мемуари буковинців, – суспільно-політичний нарис “Буковина. Її минуле й сучасне”, – вийшло у Парижі аж 1956 р.⁶ Значною подією, на нашу думку, став вихід книг О. Добржанського та В. Старика. Перше видання – “Бажаємо до України” (Одеса, 2005)⁷ – це своєрідні збірка спогадів про події Першої світової війни на Буковині, становлення та діяльність української влади на Буковині, румунську окупацію краю, а друге – “Від Сараєва до Парижа. Буковинський Interregnum 1914 – 1921” (Чернівці, 2009)⁸ – відображає процес становлення модерної української нації на Буковині очима учасників і сучасників, які належали до різних національних і політичних таборів. Друга частина останнього видання – “Між націоналізмом і толерантністю” (Чернівці, 2009)⁹ досліджує генезу та розвиток модерного українського національного проекту на Буковині в XIX – на поч. XX ст. у контексті аналогічних процесів, що відбувалися синхронно на теренах

Південно-Східної Європи. Окремі спогади, вміщені в цих виданнях публікуються вперше, інші – виходили друком у 20 – 30-х рр. ХХ ст. та за кордоном¹⁰.

Буковина наприкінці ХІХ ст. була однією із найбільш занедбаних провінцій Австро-Угорської імперії і, як наслідок, на її теренах була відсутня широка соціальна база (буковинська еліта була зрумунізована та спольщена, а українська інтелігенція Буковини представлена незначною кількістю вчителів, юристів та священників) для розвитку національного руху, тому цей процес та національне самоусвідомлення українців тут відбувалося значно пізніше, ніж на інших західно-українських землях. Цей процес був спровокований соціально-економічними та культурно-освітніми реформами Австро-Угорської імперії, революційними подіями у Європі, створенням конституційного правопорядку в Австрії, в результаті чого Буковина отримала провінційно-автономний статус, але з переважанням румунського елементу в усіх ділянках публічно-правного, культурного і церковного життя. В кінці 50-х – на початку 60-х рр. ХІХ ст. процес національно-культурного відродження краю набуває форми пробудження інтересу до місцевого фольклору, літератури; в другій половині 60-х рр. ХІХ ст. відбувається ідеологічна диференціація українського руху (виокремлення москвофільства та народовства) та виникнення культурно-освітнього товариства “Руська бесіда”, яке стало ареною боротьби цих ідеологічних течій; наприкінці 90-х рр. ХІХ ст. відбувається політизація українського руху в Буковині та його масовизація (виникнення цілої низки кооперативних і кредитних, освітніх товариств, молодіжних та жіночих організацій, створення політичних партій).

Багатонаціональний склад Буковини (проживали румуни, німці, австрійці, євреї, поляки, українці) не привів до гострого національного протистояння (як це трапилося у Галичині, де був яскраво виражений україно-польський конфлікт) і процес культурно-національного відродження всі нації переживали одночасно (збагачуючи та доповнюючи культури одна одної). Що виявило себе у так званому феномені буковинської синкретичної культури. Як приклад, можна назвати розвиток національно-культурного життя польської громади Буковини, що проходив паралельно українському рухові, а саме: виникнення у 1869 р. першого товариського об’єднання (Польського товариства братньої допомоги та Читальні польської у Чернівцях), першої інституції національно-культурного життя польської громади Буковини (Польського товариства братньої допомоги та Читальні польської у Чернівцях), полонійних товариств “Огніско” , “Буковинське коло польське” та “Сокіл” тощо.

Комфортне співжиття різних етнічних груп продовжувалося на Буковині до Першої світової війни. Національно-культурний розвиток тут відбувався значно конструктивніше у співпраці з крайовими та центральними установами і, як наслідок, переважали конституційні форми боротьби за національні права. Крім того, національно-культурне відродження українців Буковини проходило у тісній співпраці та при підтримці українців Наддніпрянщини і Галичини. Усе це знайшло відображення і на тематичну спрямованість, жанрову специфіку та авторський склад буковинської мемуаристики, яка стала відображенням історичної та національної пам’яті й самоусвідомості населення краю.

Великим кроком у розвитку мемуарної творчості буковинців цього періоду стало те, що цією справою займалися не лише професійні літератори, а й представники інших професій (громадські діячі, священники, педагоги, військові), що свідчило, про те, що спогади стають явищем не лише літератури, а чинником духовного та політичного

життя суспільства загалом, охоплюють широкі соціальні прошарки та є багатонаціональними за авторством.

Основними жанрами мемуарної літератури періоду Першої світової війни та національно-визвольних змагань Буковини 1914 – 1921 рр. стали: щоденники (щоденники-хроніки); спогади учасників і сучасників бурхливих політичних подій; автобіографії. Серед щоденників можна назвати твори педагогів Івана Бажанського¹¹ та Івана Боберського¹², письменника Марка Черемшини (І. Ю. Семанюка)¹³, лікаря Макса Вігнера¹⁴; педагога, історика Мирона Кордуби¹⁵; політичного діяча, історика Дмитра Донцова; священника Костя Балицького. Усі автори без винятку були водночас активними громадськими діячами. Записи Івана Бажанського “Війна. Щоденник-хроніка (1914 – 1921 рр.)” велися автором із 31 серпня 1914 р. до 6 січня 1922 р. і містять цінну інформацію (440 щоденних записів) про життя буковинців перших десятиліть ХХ ст., зокрема, в них описується перебіг подій Першої світової війни як на Буковині, так і на європейських фронтах. На сторінках щоденника знайшли відображення події російської окупації Буковини у 1914 – 1915 рр. і 1916 – 1922 рр. та повернення австрійської влади. Натомість записи Костя Балицького¹⁶ “Чернівецька хроніка 1914 року” велися впродовж коротшого часу – декількох місяців (червень–вересень 1914 р.) і відображають події початку Першої світової війни та перебіг військових подій на території Буковини. У “Щоденнику” Марка Черемшини змальовані непрості сторінки його життя у листопаді 1914 – січні 1915 рр. Не зважаючи на незначний обсяг тексту та період охоплених подій, щоденник містить цінний матеріал про події Першої світової війни, зокрема, відображає побут письменника та його сучасників, містить розповіді про те, що селяни часто зверталися до автора записів як до адвоката за порадами тощо. Марко Черемшина зафіксував усе бачене та почуте від односельців стосовно репресій австро-угорських цісарських військ у західноукраїнських селах. Іван Боберський – талановитий педагог і журналіст у “Щоденнику” докладно описав події з 12 жовтня 1918 р. по 22 травня 1919 р. (записи велися у Львові, Тернополі, Станіславі), зафіксувавши події польсько-української війни 1918 – 1919 рр., проголошення ЗУНР, атмосферу кінця Першої світової війни, краху Австро-Угорщини та творення на її уламках нових незалежних держав. Його записи вміщують інформацію про відомих людей (політичних і військових діячів, духовних осіб і представників культури), зокрема згадує про художника Осипа Сорохтея¹⁷. “Щоденник удівця” Макса Вігнера присвячений подіям 1918 р. Записи зроблено з 24 травня 1918 р. по 31 грудня 1918 р. у Чернівцях. Щоденник Дмитра Донцова, хоч був розпочатий у Києві в травні 1918 р. і закінчений у Відні (лютий 1919 р.), містить спогади про події на Буковині та є безпосереднім свідченням учасника подій одного з найцікавіших періодів української історії – Української Держави гетьмана Павла Скоропадського. Д. Донцов, який тоді очолював Українську Телеграфну Агенцію і спілкувався з багатьма політичними, громадськими та культурними діячами України, в своїх коротких нотатках, написаних не для широкого загалу, подає надзвичайно глибоку та змістовну характеристику життя Києва у 1918 р. Щоденникові записи М. Кордуби присвячені буковинським подіям із вересня до листопада 1921 р. і розкривають основні віхи життя цього історика, зокрема, містять декілька варіантів автобіографії (українською, польською, російською та німецькою мовами), паспорт, свідоцтво про вступ до Львівського університету, анкети Варшавського університету, власноручний список найважливіших праць, довідки, угоди та записники. Особливу цінність становить рукописний текст “Спогадів”, у якому міститься унікальний матеріал для висвітлення

політичної, наукової та освітньої діяльності М. Кордуби у 1919 – 1925 рр. Учений докладно аналізує національно-політичну та соціально-економічну ситуацію, що склалася на ту пору в Галичині, а також тогочасне становище України на міжнародній арені. Вивчення цього джерела дає змогу простежити також товариські та ділові стосунки історика з відомими науковцями, політичними діячами і митцями, а також прослідкувати його діяльність на посаді декана філософського факультету Українського таємного університету у Львові, роботу в НТШ, маловідомі факти про отримання ним звання професора Українського державного університету в Кам'янці-Подільському (зважаючи на політичну ситуацію, він туди не поїхав).

Специфіка щоденників як жанру мемуарної літератури в тому, що вони містять синхронне відображення дійсності (події в ньому, як правило, відображаються синхронно та не аналізуються, як наслідок, його історичні обрії обмежені теперішнім часом); за цільовими настановами вони складаються для закріплення вражень від важливих суспільно-політичних, культурних подій або зустрічей із видатними чи просто цікавими людьми (так, у щоденниках І. Бажанського, К. Балицького, Марка Черемшини, І. Боберського, М. Вітнера, Д. Донцова, М. Кордуби відображено перебіг подій Першої світової війни та окупацію Буковини російськими й австрійськими військами, страждання місцевого населення від російської, австрійської та румунської окупації, перебіг революційних подій. М. Кордуба, М. Вітнер, І. Бажанський чимало місця у своїх записах присвячують також “іспанці”¹⁸, що охопила Буковину у 1918 – 1919 рр., та її катастрофічним наслідкам. І. Боберський описує свої враження від зустрічі з художником Осипом Сорохтеєм; окрім важливих подій щоденні записи містять також відомості про буденні та особисті (родинні) справи (як-то, ціни на продукти, погода тощо); часто стають основою для написання в майбутньому мемуарів (так, щоденник М. Кордуби став йому у нагоді при написанні спогадів “Переворот на Буковині” (“Літературно-науковий Вісник” (Львів, 1923) та “В посольстві до гетьмана” (“Літопис Червоної Калини” (Львів, листопад 1930).

Автобіографічний жанр буковинців представлений, в основному, спогадами письменників – Ольги Кобилянської, Юрія Федьковича та Марка Черемшини (Івана Семанюка); громадсько-політичного діяча, мовознавця та педагога Степана Смаль-Стоцького; церковного та громадського діяча Касіяна Богатирця¹⁹; старшини УГА та громадського діяча Івана Герасимовича. Письменницькі мемуари, як правило, змальовують життєвий шлях автора, особливості та секрети літературного процесу, історію написання своїх творів, а також поглиблюють уявлення про автора як про особистість в цілому і мають менше відомостей про суспільно-політичне життя. Однак є не замінимим джерелом при дослідженні творчої лабораторії будь-якого письменника, хоча, інколи, містять і багато елементів художнього вимислу.

Для нас більш цікавими є автобіографії громадсько-політичних та військових діячів, священників, педагогів, які були активними учасниками досліджуваних подій. Вони також уміщують інформацію про обставини особистого життя автора: місце та дату народження, батьків, навчання, основні місця роботи та пишуться на вимогу: у випадку з Марком Черемшиною – на замовлення А. Музички; автобіографія К. Богатирця написана у зв'язку з реєстрацією його в Раді по справах російської православної церкви при Чернівецькому облвиконкомі як настоятеля Миколаївського собору; І. Герасимовича – з метою отримання посади у товаристві “Українська школа”; С. Смаль-Стоцького – на прохання товариства “Просвіта”, що ухвалило рішення про

надання вченому звання почесного члена. Таким чином, відомості з автобіографій дають конкретні відомості про багатьох буковинських діячів і допомагають реконструювати їхній життєвий шлях та громадську-політичну чи творчу діяльність.

Щодо власне спогадів, то вони представлені мемуарами (за професійною діяльністю авторів): громадсько-політичних діячів²⁰; військовиків (Антон Кравс, Івана Рудницького, Олекси Кузьми, Дем'яна Пеленського, Дмитра Паліїва, Олекси Бойківа, Миколи Бурнадза, Володимира Бемка, Олександра Благодіра²¹, Петра Войновського²², Івана Іванця²³ та ін.); священників та церковних діячів: отці Іван Ших, Целестин Костецький²⁴, Анатолій Базилевич²⁵, Євген Козак²⁶, Кость Балицький. Більш детальна інформація про назви спогадів і їх тематику викладена автором статті²⁷.

За авторством спогади можна поділити на мемуари: буковинських українців (Іван Бажанський, Касіян Богатирець, Петро Войновський, Іларій Карбулицький, Михайлина Левицька, Микола Василько, Іван Пігуляк, Омелян Попович, Ілля Попович, Ілля Семака, Микола Спишул, Корнелія Радиш-Левандовська, Целестин Костецький, Євген Козак, Степан та Роман Смаль-Стоцькі, Агенор Артимович²⁸ та ін.), представників Наддніпрянської України (Ісаак Мазепа, Дмитро Дорошенко, Дмитро Донцов, Григорій Сидоренко, Василь Сімович), діячів Галичини (Ярослав Окуневський, Антон Кравс, Анатоль Базилевич, Іван Боберський, Іван Рудницький, Роман Заклинський, Осип Маковей та ін.); представників інших національностей (Едуард Фішер²⁹, К. Арделяну³⁰, Вільгельм Габсбург³¹, Йозеф Ецдорф³², Леон Гоян³³, Еріх Прокопович³⁴, Георге Сербу³⁵, Герман Штернберг³⁶).

Зокрема, у спогадах військовиків аналізується військовий аспект подій Першої світової війни, листопада 1918 р., їх значення для Буковини та всієї ЗУНР, етапи формування УГА, участь у цьому процесі буковинців і конкретні військові дії (як-то, напад румунського війська в травні 1919 р. тощо). Священники, як правило, у своїх спогадах більше уваги приділяли церковним подіям. Преподобний отець Іван Ших залишив спогади про візит на Буковину А. Шептицького у травні 1900 р. Окрім того, його спогади містять докладну інформацію про відвідання Буковинських громад УГКЦ Митрополитом Йосипом Сембратовичем. Целестин Костецький, який був свідком і активним учасником усіх важливих громадських і церковних подій на Буковині протягом 35 років, теж описав їх у своїй хроніці. Особливо цінними є його спогади стосовно періоду Першої світової війни, оскільки в цей важкий час він перебував у своїй парафії, де пережив три роки російської окупації. Спогади отця Анатолія Базилевича, записані з його слів, увійшли у щоденникові записи Івана Боберського³⁷. Професор і ректор (1907 – 1909) Чернівецького університету, один із лідерів буковинських москвофілів Євген Козак залишив “Спомини про церковний конгрес буковинської православної церкви”. Кость Балицький у “Чернівецькій хроніці 1914 року” дає ширший опис усіх політичних, культурних і церковних подій Буковини у 1914 р. Оскільки його спогади написані з нагоди 100-річчя від дня народження Тараса Шевченка, вони буквально просякнуті ідеєю необхідності широкого шанування поета на всіх українських землях, але, попри це, вміщують багато фактичного матеріалу про початок Першої світової війни на Буковині (“Московські порядки у Чернівцях”, “Випуск чернівецьких міських грошей” тощо), перебіг подій церковного життя у Чернівцях (“Візит губернатора Євреїмова до греко-католицької церкви”, “Тиск губернатора Євреїмова на митрополита Репту”, “Представлення греко-католицького духовенства у губернатора Євреїмова”), утиски щодо українського населення (“Заборона україн-

ської мови та українських товариств”). Отець Іван Ших залишив по собі цінні описи життя українців-греко-католиків Буковини, зокрема спогади про візит на Буковину Андрея Шептицького у травні 1900 р.

Щодо представників інших національностей, то цікаві відомості про перебування у 1918 р. на Буковині корпусу УСС містять “Мемуари” австрійського ерцгерцога, українського військового діяча, радника з військових питань головного отамана Симона Петлюри Вільгельма фон Габсбурга. Розпочинаються вони з автобіографії, написаної у жовтні–листопаді 1919 р., коли автор перебував у Кам’янці-Подільському, де на той час дислокувалася Директорія УНР. На загал, його мемуари написані у формі життєпису, що охоплює основні етапи життя та діяльності від дитячих років до визволення з румунського полону та повернення в Україну на початку вересня 1919 р. Останній австрійський крайовий президент Буковини (1917 – 1918 рр.) Йозеф Ецдорф залишив спогади “Останні дні австрійського панування в Буковині”³⁸, присвячені подіям жовтня-листопада 1918 р. і написані на основі офіційних документів і щоденників автора. Мемуари Сербу Георге “Спогади часів Унірії” написані ним у жовтні 1933 р. із нагоди 15-річного ювілею проголошення Буковини румунським краєм у складі Румунії та містять опис передачі влади графом Ецдорфом УНР і роль у цьому процесі Омеляна Поповича. Капітан Румунської королівської армії К. Арделяну – автор “Спогадів з часів окупації Буковини. Українська республіка Кіцмань”, написаних у 1938 р. із нагоди 20-річного ювілею приєднання Буковини до румунського королівства. Доктор Герман Штернберг залишив по собі “Спогади про долю чернівецьких євреїв після розпаду Австро-Угорської монархії” (німецькомовні, Тель-Авів, 1958). Еріх Прокопович у своїх “Спогадах про румунізацію університету в Чернівцях”, написаних у 1955 р. із нагоди 80-річчя заснування Чернівецького університету, засвідчив події вересня 1919 р. і вимушену еміграцію професорів і викладачів університету до Відня. Кіцманський староста Леон Гоян³⁹ залишив “Звіти про перебрання влади українською Радою в Кіцмані”, написані в кінці листопада 1918 р., що висвітлюють Кіцманський період діяльності УНР Буковини. Книга спогадів колишнього начальника буковинської жандармерії Едуарда Фішера⁴⁰ присвячена висвітленню історії боротьби кількох батальйонів жандармів, якими він командував, проти російської армії.

Детальне вивчення мемуарів Буковини зазначеного періоду дає змогу виокремити основну тематику, що була представлена у спогадах буковинців, а саме: історія виникнення та діяльність громадських товариств та організацій – товариства “Руська бесіда” (Сидора Воробкевича, Осипа Маковея, опубліковані на сторінках львівської газети “Руслан”); “Жіноча Громада на Буковині” (Лідія Бурачинська); “Українська школа” під час Світової війни та по війні” (Микола Гарас) і студентські організації (Іван Новасівський); Окупаційний режим румунських і російських військ на території Буковини та терор проти місцевого населення (Іларій Карбулицький; Володимир Бемко, Петро Войнаровський, Іван Новасівський, К. Арделяну); революційні події на Буковині – ЗУНР, ЗОУНР (Мирон Кордуба, Ілля Попович, Дмитро Паліїв, Олекса Кузьма, Іван Боберський, Іван Німчук, Іван Рудницький, Іван Новасівський та ін.); доля українських виселенців (Микола Спинул, Іван Семака, Омелян Попович); табірні спогади (Денис Кисіль-Кисілевський, В. Маковський, Микола Спинул, Василь Сімович, Євген Драгінди⁴¹) про буковинців, інтернованих австрійською владою під час Першої світової війни; румунізація освіти та церкви на Буковині (Василь Сімович, Еріх Прокопович, Іван Пігуляк); спогади

про видатних осіб (Ярослав Окуневський про Миколу Василька; Роман Смаль-Стоцький про Володимира Залозецького та Зенона Кузеля; Андрій Жук про Степана Смаль-Стоцького). Окремо можна виділити спогади про Юрія Федьковича і Ольгу Кобилянську, що становлять значний самостійний пласт буковинської мемуаристики.

У цілому, тематика мемуарів стала відповіддю на громадсько-політичні події та свідчила про інтерес буковинців до проблем національного життя й бажання зберегти інформацію про перебіг політичних і культурних подій для нащадків. Але, як правило, спогади містили мало аналізу та глибокого розуміння причин поразки українських визвольних змагань (в основному увага концентрувалася на описові фізичних і моральних страждань періоду Першої світової війни й українських визвольних змагань). Найбільш інформативними та аналітичними можна вважати спогади двох учених і діячів українського національно-визвольного руху М. Кордуби та Д. Дорошенка, які розглядали події на Буковині у широкому всеукраїнському та загальноєвропейському контексті.

Кінець XIX – поч. XX ст. стали для буковинської мемуаристики початковим етапом, який характеризувався появою невеликої (у порівнянні з сусідами) кількості мемуарів різних жанрів (щоденники, автобіографії, спогади), авторами яких були не лише літератори, а й священники, педагоги, військовики, громадсько-політичні та культурні діячі. Це стало свідченням підвищення національної та історичної самосвідомості буковинців і намагання передати свій власний історичний досвід наступним поколінням. За цільовими настановами спогади були зовнішньо спрямованими та розрахованими на негайну публікацію, що свідчило про зростання їх публіцистичності. Це дає нам право говорити, що мемуари Буковини досліджуваного періоду були не лише явищем культурно-історичним, а й ставали чинником суспільно-політичного життя.

¹ Волянук О. Я. Memory studies у категоріях: пошук канонічних моделей та міждисциплінарних новацій – [Електронний ресурс] // О. Я. Волянук. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ntip/2012_3/volyanu.pdf

² Зашкільняк Л. О. Історична пам'ять та історіографія: методологічні аспекти взаємодії. – [Електронний ресурс] // Л.О. Зашкільняк. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ntip/2012_2/zashkiln.pdf

³ Ганжуров Ю. С. До питання актуалізації концептів національної пам'яті. – [Електронний ресурс] // Ю.С. Ганжуров. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ntip/2011_1/Ganzhurov.pdf

⁴ Колесник І. І. Концепт «пам'ять» як аналітична структура: український вимір // Національна та історична пам'ять: зб. наукових праць. – Вип. 3. – К., 2012. – С. 171–181.

⁵ Піддубний Г. Буковина. Її минуле й сучасне / Г. Піддубний. – Х., 1928. – 311 с.

⁶ Буковина, її минуле і сучасне: сусп.-політ. нарис / [ред.: Д. Квітковський, Т. Бриндзан, А. Жуковський; вступ. ст. А. Жуковський]. – Париж, 1956. – 965 с.

⁷ Добржанський О. Бажаємо до України / О. Добржанський, В. Старик. – О., 2008. – 1168 с.

⁸ Старик В. П. Від Сараєва до Парижа. Буковинський Interregnum 1914 – 1921: у 2 ч. / В. П. Старик. – Чернівці, 2009. – 16 с.

⁹ Старик В. Між націоналізмом і толерантністю / В. П. Старик // Від Сараєва до Парижа. Буковинський Interregnum 1914 – 1921: у 2 ч. / В. П. Старик. – Чернівці, 2009. – Чернівці, 2009. – Ч. 2. – 184 с.

¹⁰ Самі про себе: автобіографії видатних українців XIX-го століття / [ред. Ю. Луцький]. – Нью-Йорк, 1989. – 32 с.

¹¹ Бажанський Іван Миколайович (26.11.1863 – 20.05.1933) – педагог, просвітитель, письменник, культурний діяч.

¹² Боберський Іван (1873, Галичина – 1947, Словенія) – громадський діяч, педагог, один із організаторів Легіону УСС (1914) і його скарбник (1914 – 18), голова Відділу військової преси ЗУНР. 1920 р. був призначений повноважним представником ЗУНР у Канаді та США. У листопаді 1920 переїздить до Вінніпегу, де як секретар делегації ЗУНР наглядає за збиранням коштів для потреби оборони ЗУНР.

¹³ Марко Черемшина (Семанюк Іван; 1874 – 1927) – письменник.

¹⁴ Вітнер Макс (1867 – 1946(?), Чернівці) – доктор медицини, публіцист, громадський діяч.

¹⁵ Кордуба Мирон (1876 – 1948) – громадсько-політичний діяч, історик, етнограф, педагог, публіцист. Дійсний член НТШ із 1903.

¹⁶ Балицький Кость (псевдонім: Кость Мірків; ? – 14.09.1936) – греко-католицький священник, літератор, громадський діяч.

¹⁷ Сорохтей Осип Йосафатович (1890–1941) – художник, графік, карикатурист.

¹⁸ “Іспанка” або Іспанський грип – найстрашніша пандемія грипу за всю історію людства. У 1918 – 1919 рр. (18 місяців) у всьому світі від іспанки померло приблизно 50 – 100 млн. людей, або 2,6 – 5,2 % населення Землі. Було інфіковано близько 400 млн. людей, або більше, ніж 20 % населення планети. Пандемія почалася в останні місяці Першої світової війни та швидко затьмарила це найбільше кровопролиття за масштабом жертв.

¹⁹ Богатирець Касіян Дмитрович (5.11.1868 – ?) – архипресвітер, доктор богослов'я, історик буковинської православної церкви, москвофіл.

²⁰ Слід зазначити, що громадсько-політичними діячами були представники різних професій: педагоги, священники, діячі культури, військовики.

²¹ Благодір Олександр – сотник генерального штабу армії УНР.

²² Войновський Петро (псевдо – Василь; 1913 – 8.04.1996, Нью-Йорк, США) – політичний, військовий діяч, член ОУН, організатор і комендант Буковинського куреня.

²³ Іванець Іван (1893 – 1946, м. Солікамськ, Пермська обл., Росія) – художник, редактор, видавець, фотограф. Із початком Першої світової війни вступив стрільцем до Легіону УСС до сотні Василя Дідушка. Під час Карпатських боїв мав звання старшого десятника. Згодом – командант чоти.

²⁴ Костецький Келестин (1843 – 01.03.1919, Чернівці) – буковинський церковний і громадський діяч, декан і парох чернівецької греко-католицької церкви, апостольський протонотар, митрат. Очолював перше на Буковині жіноче товариство “Мироносиці” у м. Чернівці.

²⁵ Базилевич Анатоль (1887 – 26.11.1940) – священник УГКЦ, капелан (духовник) УСС із 1914 р.

²⁶ Коза Євген (1857 – 1933) – громадський і церковний діяч, професор і ректор (1907 – 1909) Чернівецького університету, один із лідерів буковинських москвофілів.

²⁷ ЛюбоVECЬ Н. І. Основні тенденції розвитку мемуаристики Буковини (кінець XIX – 30-ті роки XX ст./ Н. І. ЛюбоVECЬ // Українська біографістика. – 2012. – Вип. 9. – С. 65–89.

²⁸ Артимвич Агенор Васильович (1879, с. Великий Кучурів, нині Сторожинецького р-ну Чернівецької обл. – 21.10.1935, Прага) – мовознавець, культурно-світній та громадсько-політичний діяч, педагог. Голова Української народної партії Буковини (1912 – 1918), член Української національної ради, голова Української крайової національної ради Буковини, державний секретар (міністр) освіти ЗУНР–ЗОУНР, дійсний член НТШ, доцент Чернівецького університету, професор УВУ (Прага) та Українського педагогічного інституту (Прага). Мати – німкеня.

²⁹ Фішер Едуар (Едуард von Fischer; 1862 – 1935) – генерал жандармерії, командуючий Австрійської жандармерії в Буковині. Автор спогадів “Krieg ohne Heer: meine Verteidigung der Bukowina gegen die Russen (War without an Army)” (Vienna, 1935).

³⁰ Автор “Спогади з часів окупації Буковини. Українська республіка Кіцмань” (Чернівці, 1938). Оригінал написано румунською мовою. Переклад: Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України. – Одеса, 2008. – С. 947–949.

³¹ Вільгельм фон Габсбург Лютринген (Лотаринзький) (псевд.: Василь Вишиваний; 1895 – після 1950) – австрійський ерцгерцог, український військовий діяч, полковник Легіону УСС, поет. Із 1921 жив у Відні, звідки у серпні 1947 таємно вивезений радянськими спецслужбами до СРСР. Загинув у радянських таборих.

³² Ецдорф Йозеф – останній австрійський крайовий президент Буковини у 1917 – 1918 рр. Автор “Мемуари” [Добржанський О., Старик. Бажаємо до України. – О., 2008. – С. 1023–1039. Оригінал зберігається в ЦДАВО України. – Ф. 1075. – Оп. 4. – Спр 18-аї.

³³ Автор праці “Звіти про передання влади українською Радою в Кіцмані” [Добржанський О., В. Старик. Бажаємо до України. – О., 2005. – С. 930]. Оригінал зберігається ДАЧО. – Ф. 12. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 5–5 зв. (нім.мовою).

³⁴ Автор книги “Спогади про румунізацію університету в Чернівцях” (Клаустгаль–Целлерфельд, 1955). Оригінал написано румунською мовою. Переклад: Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України. – Одеса, 2008. – С. 929.

³⁵ Сербу Георге (1869 – ?) – румунський політичний діяч, депутат буковинського крайового сейму. Автор “Спогади часів Унірії” (Чернівці, 1934). Оригінал написано румунською мовою. Переклад: Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України. – Одеса, 2008.– С. 929.

³⁶ Автор “Geschichter der Juden in der Bukowina [Спогади про долю чернівецьких євреїв після розпаду Австро-Угорської монархії]” (Тель-Авів, 1958). Оригінал написано німецькою мовою. Переклад: Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України. – Одеса, 2008. – С. 1087–1091.

³⁷ Архів Івана Боберського зберігається у Вінніпезі (Канада).

³⁸ Написані як офіційний звіт до Міністерства внутрішніх справ у Лінці у грудні 1918 р.

³⁹ Леон рицар фон Гоян – повітовий староста у Кіцмані.

⁴⁰ Едуард фон Фішер (1862 – 1935) – командувач Австрійської жандармерії в Буковині, генерал.

⁴¹ Спогади про малознаний українцям табір для полонених вояків УГА, під назвою “Бук-Шопа” (1919).

Надія Любовець.

Мемуари про події на Буковині часів Першої світової війни та національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр.

Розглянуто основні тенденції розвитку мемуаристики Буковини в період Першої світової війни та національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. Зазначено, що вона була представлена такими жанрами як автобіографії, щоденники, спогади. В цілому, мемуари Буковини були частиною культурно-історичного та політичного життя і засвідчили процес підвищення національної та історичної самосвідомості буковинців.

Nadiya Lyubovets.

The memoris aboute events in Bukovyna during the World Warand the national liberation struggle in 1917 – 1921.

The main trends in the memoirs of Bukovina during the World Warand the national liberation struggle in 1917 – 1921 indicated that it was represented genres such as autobiographies, diaries, memoirs. Overall, the memoirs of Bukovina were part of the cultural-historical and political process, and to testify our national identity and historical Bukovina.